

Körmendi Lajos

A békés barbár földjén

1.

Mindig álmodoztam, mily régen ábrándoztam erről a voyage-ról!

Őn tudja, a méh nemcsak az ő urának kertjében szedi a hasznot, hanem idegen határokba is megyen, és édességgel megterhelt lábakkal tér meg otthonába. Ugyanígy a régi görög bölcsek filozófusok közül sokan kevésnek ítélték, hogy mindig Athenásban lakjanak, és csak az ott kapott tudományokkal szolgálják hazájukat. Ezek a bölcsek messze idegen földekre, Sziciliába, Itáliába, Galliába és egyéb helyekre látni, hallani, tanulni, értelmet venni minden tartóztatás nélkül elindultak. És a latinusok sem restelltek elmenni Chaldaeába, Egyiptusba, Szíriába, Görögországba... Az ő példájuktól, de főképpen természetemtől indítván én is, minden nyomorúságot, nyavalyát, éhséget, szomjúságot (melyek a bujdosót gyakorta szorongatni szokták), embereknek szidalmát, gyalázását, gonosz ítéletüket semminék alítván, a világnak egy részét meglátni, és vékony elmémet a mezőkben a természet csudáival, a városokban az embereknek munkáival, azoknak hallásával, látásával éltetni, öregbiteni, gyönyörködtetni igyekeztem.

Én, aki sokat tanultam, sok idegen országokat, tengereket, várakat, városokat, templomokat, kutakat, folyóvizeket láttam, és bujdosásaimban sok szükségét szenvedtem, újra felkerekedtem és a nagykunok földjére 1946. június havának 6. napján megérkeztem igen törődött állapotban, fennen síró szóval. Az én keserves zokszavam megnyerte egy ember irántam való jóindulatát, megindította egy asszonyi személy szívét, kik is karcagi házukba fogadtak, jól tartottak, hosszú ideig gondomat viseltek.

Sokat sírtam, mert eszembe vettem, hová vetett kegyetlen sorsom. Láttam, a kunoknak mily kevés gyümölcstermő földjük van, bő vizeik nincsenek, kopár és boldogtalan tartomány, hogy ha Jupitert az égből alávetnék, soha rosszabb földre nem eshetnék. Sokféle vadaknak anyja e föld, van sok ökör, vadszamárok, vadlovak, kiket az ember nem erdei tanyán, mezei ösvényen, de a városok fő helyein, hivatalokban és egyes csinos házakban ismerhet fel, mintha ama nagyszeszélyű Caligula választotta volna őket ide.

Sok félelemmel nyugodtam le. Igen elcsigázott és tehetetlen lévén, egy ideig az utat nyomni nem kívánhattam. Az idő múlására, szívem vígasztalására elmeséltem jötevőimnek sok bujdosásimat Lengyel-, Mazur-, Prúz-, Dánia, Frízia, Hollandia, Zélandia, Anglia, Gallia, Német- és Csehországban, hánykódásomat a prussiai, pomerániai, svéciai, norvégiai, fríziai, zélandiai, britanniai tengeren. Beszédemet azonban nem értették, valósággal Londinumban éreztem magam, ahol, mint itt, mindenek előtt a nép deáktalanságán csodálkoztam.

Dehát mindezt már réges-régen, hosszú évekkel ezelőtt megírtam önnek. Meglep, miért nem kapta meg leveleimet sem Karcagról, sem Kisújszállásról, sem Türkevéről, sem Kunszentmártonból, sem Kunhegyesről, sem Kunmadarásról, éppen azokról a helyekről, ahol a levelekkel éppoly féltő gondoskodással bánnak, mint az újszülöttekkel. Errefelé, amint azt korábbi híradásaimban is írtam önnek, szent dolog a levél, ezer kézen megy keresztül, vasúton és más módon, óceánok hátán átkerül a föld egyik feléről a másikra, és tévedhetetlenül eljut ahhoz, akinek küldték, ha életben találja, és tévedhetetlenül visszajut a feladóhoz, ha a címzett meghalt, vagy már maga is visszatért ugyanoda. Nem vesztek el a levelek?... De most már késő lenne ilyen apróságok után nyomozni, inkább belecsempészem újabb leveleimbe mindazt, ami azóta történt velem, hogy Barbaricumba megérkeztem. Ígérem önnek, nem fogok panaszkodni, hiszen vitáink során én ragaszkodtam ehhez a voyage-hoz, mondván: – Nem! Nem Párizsba kíváncszom!

2.

Szégyenletes, ha egy utazó nem hétköznapi dolgokkal foglalkozik. Ön bizonyára másként gondolja. Ha ott lennék, vitatkozna és azt mondaná:

– Csodák és színek, poézis, tűz és élet kell nekünk!

Milyen könnyű lenne az ön kívánságát teljesítenem! Megírnám, hogy küzdöttem oroszlánokkal és tigrisekkel, kóstoltam emberhúst... És ön elhinné, elmesélné a barátainak, s azok is elújságnának az ő barátaiknak, és amennyire minálunk ismerik a Nagykunúságot, ők is elhinnék regényes kalandjaimat.

Barátom, a mi számunkra a Nagykunúság terra incognita! Pedig, amint azt itt szerzett István nevű barátom mondta, a Nagykunúság is Európában van.

Ahhoz, hogy az embernek öröme és haszna legyen az utazásból, élnie kell egy ideig az országban, és ha csak kicsit is, de bele kell olvadnia annak a népnek az életébe, amelyet meg akar ismerni. Rövidre tervezett, ám igen hosszúra nyúló utazásom előestéjén ön, mintha kettesben indulnánk erre az ismeretlen földre, poharát emelve így tüzelt:

– Rajta hát, induljunk! Mi leszünk talán az utolsó, argonautákhoz hasonló utasok, ránk még, ha visszatérünk, rokonszenvel s irigységgel fognak tekinteni.

Később, visszazökkenve a realitásba, már csak engem emlegetett utasként.

– Írjon úgy – mondta ön –, mintha semmiről semmit sem tudnánk!

Ha csöppnyi irónia szorult volna belém, megkérdezném:

– Miért? Tudnak valamiről valamit?

Ezt természetesen csupán úticéllal kapcsolatban értettem volna, hiszen tudom, hogy ön, önök milyen kiváló, művelt, nagytudású emberek. Éppen ezért, aligha elégítené ki önt, önöket egy ilyen elnagyolt leírás: „A Nagykunúság vadon vidék, barbárok lakják, félig nyers hússal táplálkoznak, amelyet szesszel öblítenek le. Mogorvák, hallgatagok, nemigen közlékenyek. Vasárnap semmit sem csinálnak, nem beszélgetnek és nem nevetnek, délelőtt a kocsmában ülnek. Este mindenki a maga zugában ül egyedül és külön-külön isszák le magukat, és hiába beszélsz hozzájuk, csak azt hallják meg, amit a televízió mond...”

Utazás alatt, a „vállalkozásban”, számomra a legjobb még mindig a visszatérés reménye. És hogyan térhetnék vissza, ha csak ennyit vennék észre egy derék nép életéből?

Az ön kedvenc mondása ötlük eszembe.

– Le devoir avant tout!

Az én kötelességem pedig most az, hogy megismertessem egy furcsa fickóval, akit az imént már István néven említettem volt. Ez a jámbor, gyermeki rajongással teli férfi éppen egyidős velem, a Nagykunúságon született, de néhány éve egy nagyvárosban él, ahogy

mondja, látótávolságra szülővárosától. A mi fogalmaink szerint tehát elégedett ember is lehetne. De nem az. A leghőbb vágya, hogy hazaköltözhessen szülőföldjére.

– Nem jobb abban a nagyvárosban, ahol lakik? – kérdeztem tőle. – Olyan az ön szándéka, mintha valaki Londonból valamelyik gyarmatra szeretne költözni. Miért vágyik haza?

– Nehezen tudnám megmagyarázni. Most, ebben a pillanatban úgy érzem, azért akarok hazaköltözni, mert itt senkit sem ismerek, aki órákig ülne a budin és hangosan olvasná Babits Mihály verseit. Otthon viszont van ilyen ember.

Mint vérbeli utazónak, rögtön a vitorlás hajó jutott az eszembe, amely ma már elaggott, kacér dámára hasonlít, aki használ pirosítót, fehérítőt, felvesz vagy tíz szoknyát, fűzőbe préseli magát, hogy hatást gyakoroljon szeretőjére, és egy múlt pillanatra néha még sikere is van, de mihelyt megjelenik a fiatalság, a friss erő, minden iparkodása kárba vész. Gondolataimban először a Nagy-kunság mint vén dáma, István mint szerető jelent meg. Ez a szereposztás azonban, mint kiderült, a lehető leghamisabb, ugyanis jelen esetben inkább a fiatalember pirosította magát, s próbál tetszeni városának.

Ha belegendolok a sorsába, borzongás fog el. Hogy a vitorlás-hasonlatomnál maradjak: állni szemben a parttal a kiszállás lehetősége nélkül sokkal bosszantóbb, mint hónapokat tölteni tengeren anélkül, hogy partot látna az ember.

Őn már ennyiből is érti, hogy Istvánt szülővárosában a népre hivatkozó réteg en canaille kezeli. Én most Leandrosznak látom ezt a szelíd barbárt, aki átússza a viharos Helleszpontost, s amikor ki akar kapaszkodni a partra, sziklára kapaszkodó ujjaira rálép Héró és visszarugdossa a habokba.

És nem azért van ez így, mert ama terra incognita felelős gazdái, előljárói nem lennének kiváló emberek. Kiválóak. Mind természetüket, mind jellemüket vagy bármilyen tulajdonságukat tekintve valamennyi szinte egy kun Agamemnon. Helyén van a szívük is, én magam láttam olyan előljárót, aki bizonyos ünnepen valamelyes összeget (igaz, nem a sajátjából) szétosztott szűkölködő, öreg munkásainak, meg a parasztockáknak, akik közül egyiknek a lába fagyott le, amikor fáért volt, a másik összeégette magát, amikor a gabonát szárította a magszárító kemencében, megint másik úgy meghajlott, mint a görbe fa valamilyen gonosz betegségtől, és nem tudja kiegyenesíteni a hátát, a harmadiknak meg a hályog elvette a szeme világát... Lám, nemcsak magának, ahogy ezen a vidéken mondják, nemcsak a „hasának” él az, akinek megadatott, hogy kezelje a javakat, gondolám némi hamiskás mosollyal a szájam szegletében.

Hanem István miatt aggódtam, s bevallom önnek, nem minden érdek nélkül. Ez a kissé darabos, mondhatni nehézkes, igen konok fickó volt az, aki bemutatta nekem Cumaniát. Szokatlan és fölöttébb furcsa volt az a rajongás, ami István szavaiból áradt, ám nem is titkolt elfogultsága ellenére is jó idegenvezetőnek bizonyult, mert szülőföldjét, Kunországot elég alaposan ismerte, de ami annak határain kívül esett, arról is volt némi fogalma. Egyszóval meglehetősen tájékozottnak, majdnem azt mondtam, műveltnek tűnt ez a jámbor barbár – persze, csak itteni fogalmak szerint. A világerő sem hasonlítanám önhöz, akinek műveltsége legendás hírű, azonban képzelje csak el, milyen kellemes meglepetés volt nekem, hogy itt, ezen a világtól elrugaszkodott helyen, ezzel a némileg iskolázott vademberrel tudtam beszélgetni Dante, Goethe, Tolszaj műveiről, sőt Sterne, Goncsarov és mások sem voltak számára ismeretlenek, tehát azok a jeles író-utazók, kiknek szavaival, mondataival – de hiszen tudja! – oly szívesen fejezem ki magam, főleg Európaról. Bizonyos Szepesi Csombor Márton lepott meg igen érdekes, a tizenhetedik század második évtizedének legvégén készült útleírásával, mely úgy megragadott, hogy ennek mondataival küldöm önnek nagy-kunsági élményeim, legalábbis néha. Nagy kincs egy olyan kalauz, mint István azon a földön, ahol az ember szinte semmit sem ismer. Ezért aggódtam jöemberem miatt, félttem, magamra hagy, visszamegy a nagyvárosba, ha megunja ezt az itthoni kitaszitottságot. Többször célzott rá, hogy úgy érzi, olyan most, mint egy vénlány, aki árulja, kelletti magát, de hiába, homályos ígéreteken kívül semmit sem kap. Az ő helyzetében én elszomorodtam volna. Azt hiszem, ön a spleen kifejezést használná, de őbenne nincs semmi világfájdalom. Próbáltam makacs vonzódását megfejtetni, s egyúttal föloldani a benne lévő feszültséget, ezért megemlítettem neki, hogy bizonyára megismert egy lányt, azért akar hazamenni Cumaniába. Nem reagált megjegyzéseimre. Sokáig hallgattunk, mentünk az utcán, aztán percek múlva váratlanul megszólt.

– Nem miatta. Magam miatt.

Tudom, önnek is talány ez az esztelen ragaszkodás egy istenverte földdarabhoz, s bevallom, nekem is az. Kalauzom többször próbált valamiféle magyarázatot adni különféle példázatok által, tudja, ahogy primitív népeknél azt olyan gyakran tapasztaltuk. Ragaszkodását látva sokat meditáltam. Mi olyan mélyre bocsátottuk gyökereinket otthon, hogy akárhová és bármilyen hosszú időre utazom is el, mindenüvé magammal viszem drága városom földjét, és nincs olyan óceán, amelyik lemoshatná. Miért ne lehetne ezzel így ez a viszonylag tájékozott vadember is? Talán ki sem mozdult még kisszerű világából... Nem folytatom... Mindegy.

Őn persze már arra lenne kíváncsi, milyen ez a föld? It's hot, very hot, sir. De csak nyáron. Télen ellenkezőleg.

Soha nem érzett élvezettel vettem szemügyre mindent, betértem az üzletbe, benéztem a házakba, kimentem a külvárosokba, a piacokra, figyeltem a tömeget általában és minden egyes szembejövő embert külön-külön. Bámultam az utcákon, tereken itt is, ott is felállított rendkívül izléses monumentális táblákat, melyeken zászlókkal övezett feliratok biztosítják az ámuldozó utazót és a lelkes lakosokat, hogy éljen ez meg az, továbbá, hogy különféle fontos célokat el fognak érni. Jó azt tudni. Elhíheti, szívesen elálldogálok egy egész órán át valamelyik útkereszteszélénél, és nézem, hogyan találkozik két kun. Először megpróbálják kitépni egymás kezét, aztán kölcsönösen érdeklődnek egymás egészségi állapota iránt, végül minden jót kívánnak egymásnak.

Hála gondos idegenvezetőm ésszerű útmutatásainak, rövid idő alatt megnéztem a hivatalos épületek, múzeumok és emlékművek nagy részét, mindent, amire büszkéek az itteniek. Egyebek között láttam a művelődés céljait szolgáló hatalmas épületeket, melyeknek mindegyike majdnem akkora, mint, mondjuk, az Ermitázs illemhelye.

Illedő talán az étkekről is szólnom. Eléggé nehéz, kissé durva, de egyébként igen jó étkeket esznek, ám ezek az ételek egészséges gyomrot követelnek. Hanem a kunok erre nemigen panaszkodhatnak. Az éttermekben egyébként a tisztaságot a fényűzés viszik, meghaladva a szükségesség mértékét, különösen az asztalneműben. Ha itt lehetne, barátom, ön is elámulhatna a különleges alumínium evőeszközök láttán! Az abroszok vakítóan fehérek, de ezt a már-már kínos fehérséget ügyesen feloldják levesek és paprikások üdén zsíros foltjaival. És ilyen, egészen a gyötrődésig fokozódó, túlfeszített figyelmességgel nem találkozni sehol. A nép közt nem látni civódást, se verekedést, se részeg embereket az utcán. Mindenki fut és siet. Munkátlan és lustálkodó alak rajtam kívül nincsen. Rosszul öltözött embereket nem látni, mert nagy részük izléssel, elegánsan öltözik, s mintha rájuk öntötték volna az itt divatozó munkásruhának nevezett holmit. A szegények is tiszták, jól fésültek, ápoltak és főképp borotváltak. Ön, barátom, tekintélyes szakállával itt lehetetlen helyzetbe kerülne: ahogy kitenné a lábát az utcára, rögtön alamizsnában részesítenék. Az utcák óriási szalonokra hasonlítanak, amelyekben csak uraságok járkálnak. Úgynevezett egyszerű vagy alja népet itt nem látni, mert nincs. A paraszt fakult zubbonyában, pantallóban, fehér ingben egyáltalán nem látszik parasztnak. Még némely igásló is oly csöndesen és megfontoltan lépdel, mint egy úr. Az ember utazik a vonaton, mely zsúfolva van, s akkora a csönd, „mint a sötét az emberi sírban”, hogy az ön egyik külszögbéli kedvencének, Puskinnak a szavával éljek. Ön bizonyára irigyl engem, mivel ilyen finom népek között

utazom. A vonat ispotályi tisztá illatát kissé egzotikussá teszi csipetnyi hagymaszag, lábszag és cigarettafüst. A kunok egyébiránt figyelmesek a kellő humanizmusig, vagyis annyira, amennyire ez szükséges, de nem tolaakodóak, s főleg nem szemtelenek, mint mondjuk, a franciák. Válaszolnak tényszerű kérdésekre, ellátanak a szükséges tudnivalóval, megmutatják az utat, de az már nem tetszik nekik, ha egyszerűen csak beszélgetni akar velük az idegen.

Ugye nem nehezelt rám, amiért gondolataimat au naturel szolgálom fel? Sokat töprengem e csaknem tökéletes népet látva. Az emberek olyanok, mint a növények: sosem nőnek szerencsésen, ha nem kapnak megfelelő gondozást. A nyomorban sínylődő népeknél a faj kivész, és nem egyszer elcsenevészesedik.

Mit látok itt? A föld olyan mértékben van megművelve már a hatvanas-hetvenes években, hogy minden program szerint él és nő. Az emberek birtokukba kerítették és megsemmisítik szabadságának még a nyomait is. A mezők ma már festett parketták. A fával, a fűvel ugyanazt művelték, mint a lóval és az ökörrrel. A fűnek bársonykinézést, színt és légyságot adnak, lassan már az útfélen is, nem csupán a parkokban. A mezőn nem találni haszontalan földkupacot. A parkban nincs véletlenül nőtt bokor. És az állatoknak ugyanilyen soruk van. Mindenki erős, szép, egészséges. Az állatokban a hivatásuk teljesítésére irányuló hajlam megerősödött, úgy tűnik, az eszes öntudatig. Az állatokba úgy belesulykolták a viselkedés szabályait, hogy az ökök szinte megérti, miért hízik. Az ember viszont igyekszik elfelejteni, hogy minden istenáldotta napon és egész életén keresztül miért rak folyton szenet a kohóba, vagy nyit és zár egyazon szelepet. Az emberben elnyomják annak tudatát, hogy eltért igazi céljától. Talán ezért találni itt sok olyan embert, aki az első pillantásra korlátoltnak látszik, pedig csak szakember. És ebben a szakszerűségben rejlik a nyitja annak, hogy sikert érnek el minden téren.

Nincsenek csodák! Minden prózai színvonalon megy végbe. Nincsen poézis! Ez egy ilyen voyage. Ön tehát nem azt kapja leveleimben, amit várt. De ha izgulni akar és kéjesen borzongani, olvasson útirajzokat! Szerintem sokkal rettenetesebb a veszélyes utazásokról szóló elbeszéléseket olvasni és hallani, mint átélni őket. Mondják, hogy még a haldoklónak sem oly rémes a halál, mint azoknak, akik a halál szemtanúi. És ha már eleget borzongott a könyvek fölött, utazzon! Otthon. Ne Lengyelhonban, Mazur-, Prúziában, Dániában, Fríziában, Hollandiában, Zélandiában, Angliában, Galliában, Német- és Csehországon! Ne a prussiai, pomerániai, svéciai, norvégiai, fríziai, zélandiai, britanniai tengeren! Otthon utazzon! De vigyázzon, barátom! Hihetetlen gyorsasággal viszi a vonat: kunyhók, tanyak, városok és várak tovatűnő látomások lesznek csupán.

Bevallom, mindezt Istvántól tanultam.

– Az embernek érett fővel leginkább a szülőföldjén érdemes utaznia – mondta.

Talán igaza van, mégis ellentmondtam neki. Idéztem a méhecske példáját, amely idegen határokba jár gyűjteni a hasznot, amint arról előző levelemben önnek is példalóztam utazásomat magyarázandó. Volt okom utazni, vagy nem volt okom maradni, most már egyre megy. Vajon nem örök utas vagyok-e én, mint mindenki, akinek nincs családja és állandó otthona, „családi tűzhelye”, ahogy a régi regényekben mondták?

István így válaszolt ellenvetésemre.

– Mézet egyetlen helyen lehet csinálni: a kaptárban. Az én kaptáram a Nagykunságon van.

Hitetlenkedtem ennyi fanatizmus láttán. Arra kértem kalauzomat, beszéljen még erről a... erről a... nem is tudom, miről. De azt tudom, hogy mindez kapcsolatban van hazaköltözési szándékával.

– Az ilyesmiről az ember csak egész életével beszélhet – mondta ez a jámbor barbár.

Maradjunk ebben, barátom! Fogadja meg tanácsomat: utazzon! Otthon! Good journey, happy voyage! És kívánja ugyanezt ön is, mert én is útra kelek Istvánnal, aki valóságos Vergiliusom lett Cumaniában. Útrakelünk tehát, mert vár a határ, a természet, a föld, melynek „a szárcsák / játszanak árterein, míg jólismert mocsarából / felkel a gém, hogy a fellengős felhők fele szálljon” – ahogy azt az ókori költő írta.

3.

Előttem állt egész Cumania! Hűségés kísérőmmel elhagytuk tehát Karcagot, a nagykun Athenast, a Kunországnak nem éppen a közepén épített metropolt, s útrakelünk. Egy itt olvastam verset idéztem elmémbe újra és újra, s ezt választottam utam vezérlő elvül: „Mondják, tengeren átevezők tájt tájra cserélnek, / Ám észit mégsem. Ezért rossz tanuló valahány”.

Ah, barátom, ha valaki, hát ön igazán tudja, mily gyönyörűséget kínál az utazónak egy elragadó táj! A szemnek az ormok és a szurdokok, a fűnek a csacsogó madárnép nótája, az ornak pedig a rétek mézes illatai, melyek valósgállyal elbódítják az embert. De mily fájdalmasan nélkülözte volna ön mindezt itt Barbaricumban! Szemének csupán oly egyhangú pusztá jutott volna látvány gyanánt, amelyet mondjuk a hangya láthat a királyi bálterem végtelen padlatát róva. Nincs itt orom, hegyek még a szemhatáron túl sem óhajtanak felsejleni, csak a kietlen pusztá terület az elcsigázott és reménytelen utazó lába elé. Egy-egy kunhalomnak nevezett emelkedő ugyan megtöri a végtelen síkot, de ezek nem oly magasak, hogy róluk égbe szökkenhessen akár a tekintet is. S az ön füle, mely oly élvezettel fogadja bé az erdei és mezei symphoniákat, itt a traktorok és más vas-szörnyek kakofóniájától hasadozna fájdalmasan. Látni ugyan madarakat, ám számuk oly csekély, hogy a mi otthoni városunk sétálókerájában és vadkerájában bizonyonnyal többet találunk. Egykor ez a pogány pusztá is más volt: sokszor megfutotta a Tisza, s hagyott maga után fejedelmi asztralokra illő halat, jó lakást a fák, bokrok, ligetek síkátoraiban otthonos vadaknak s madaraknak. Amióta engem balsorsom a kies tartományba hozott, csak végtelen táblákon cammogó traktorokat látok, fátlan pusztaságot, melyen forgószeklek nyargalásznak, s a porfelhők, mint megannyi gigászi lovas rohantak neki a városnak és döngették konokul a házak falát. S ez még alig elég! Mint valamely óriás alkímista, úgy zúdították a vegyszereket gépekről és repülő szerkezetekről a táj ölébe főleg a hatvanas és a hetvenes években, mondván, így majd dúsabban terem. Kik ezt elrendelék, magahányó, kevély emberek voltak, nem néztek a levegőgeek vándoraira, szinte készakarva pusztították őket, s ha fészüket alították valamely tenyérnyi nádas mélyén, készek voltak azt felgyűjtani, s a kiszórt vegyi anyagoktól amúgy is elcsigázott szármás népet otthontalanná tenni. Az egyhangú síkon napokig mehetne barátom, de emberi hajlékot nem lelne fel. Régen tele volt a vidék kicsiny házacskákkal, kiket az egyszerű nép tanyáknak nevezett, s melyek körül lovak, marhák, juhok legeltek, disznók túrták a földet, baromfiak tarkították a gyepet. E tanyákat azonban ama magahányó, kevély emberek gépekkel leromboltatták, a körülötte nőtt fákat a földből kitepték, a parasztoktól a földjüket elvették, s a marhákat, lovakat, disznókat, baromfiakat valósgállyos óriási falanszterekbe kényszerítették. S az illatok! Mit a tanyak környékén legelésző néhány barom pottyantott, azt valósgállyal áhítja a föld, most azonban az állati falanszterek környékén szinte öklendezik a mindent elborító undokságtól, melynek illata kedvezőtlen széljárás esetén messzire érzik. Néha úgy vélem, ez csak egy lidérces álom, és a rút álomtól megiszonyodván felébredek. Jövendő jó szerencsém felől igen kétséges valék, mindazonáltal Istenre hagytam magamat. Kell is az ő segedelme, mert mire egy ilyen kietlen pusztán általmegyen, az ember ugyan megfáradt-szabású. Egy ilyen út után szólhat az allons enfants de la patrie is, az utas nyugodni kíván. Itt érti meg igazán a jámbor kíváncsiskodó, hogy fáradt ember az nyugovástól nem retteg.

A régi időkben csárdák várták az utast, hogy szomját oltsa, éhét elverje, s nyugodjon egy kicsit. E régi csárdákról már csak az óregek tudnak mesélni, olyanok, akik idejüknek legalább a nyolcvanadik esztendejében járnak, de ők is csak hallomásból ismerik

azok életét. Csárdák persze azóta is vannak. A Nagykunságot felhasogató utak mellett álló kisebb-nagyobb épületekben adnak enni és inni az utazóknak (ittlétem óta, egészen a nyolcvanas évek végéig ezt tapasztaltam), többnyire egyszerű ételeket, amilyen példának okáért a pörkölt, s amely melegen élvezhető, ám a jámbor utas mégis hidegen, zsirba fagyva kénytelen elfogyasztani egyik-másik helyen, s még jó, ha nem talál benne valami vigyázatlan vagy balszerencsés legyet. A veszélyes, agresszív és tülekedő autófolyam meg-megszakad egy ilyen csárdánál, többnyire valamelyik kies mezőn épített város közelében, mely bizonyára nevezetes és minden nemzetségek között híres-neves, s e hírnevet csak öregbíti a csárdák, hol akad néhány asszonyi személy, kiknek egyikéről sem mondható el, hogy nagy őrizet alatt legyen. Mikoron kívánságát megjelentetné egy ilyen kétes dámának, kedves barátom, az nyomban teljesedésbe menne. Erős italokkal magukat megnyomatván szép énekléssel minden fertályórát megékesítenek. Orcáikat, kiket a természet kimutatni rendelt, befedik az kócos hajuk által, csecseiket pedig, kiket rejteni kívánt, mindenkor kimutatják. Gondolhatja, hogy felvillanyozódtam e megkapó és megkapható jelenségek láttán! Nem is tudom, minő túlradó öröm fénylett fel arcomon? Talán... Facies hippocratica? Néztém ez angyali lények egyikét: elől, hol édes szavait bocsátá felém a légből, hiányzott egy foga, s kérés nélkül is megmutatván imádott halmait, látám, hogy két csecse helyén mintha két dohányszakó volna, olyan, amelyet a praktikus kunok kostókból készítenek az aromás füstölő tartására. Mikor szétvont ingét, s mi mögüle feltárukt, meglátám, szinte elaléltam, s hangosan felkiáltottam: Es war zu schön, um wahr zu sein! Elragadó volt! A nyaka alatt, közepén, hol a láncon lógó medál helye legyen, egy légy pihent gondtalanul, s oly megkapóan esett rá a fény, hogy szárnya ragyogott, olyan volt, mint valami mives ékszer.

Sok gyönyörűséget tartogatnak tehát ezek az útszéli csárdák az ilyen utazó ingyenceknek, amilyennek én is jelentem magam, már ennyiből is láthatja, kedves barátom. S akkor még szó sem esett egyéb gyönyörűségekről, amilyen példának okáért a meleg serital, a játékosan billegő asztalok, vagy a közelmúltban, Mária Terézia alatt fényesre suvickolt illemhely, melynek falán családiás levélváltások olvashatók arról, hogy ki mit szeret a lányokkal vagy a fiúkkal művelni, hol és mikor, s remekművű anatómiai rajzok illusztrálják, mivel. Kedves barátom, képzelje csak el, ha ennyi műveltség, felhalmozott tudás található egy útszéli fogdó legkisebb helyiségében, mennyi lehet a legtekintélyesebb méretű szobájában? S mennyi lehet azon ország hivatalaiban? Az academián? Látja, mily megnyerő a kép? S a kép még nem is teljes! A kép, amit egyébként egy ügyes kis masinával én csináltam, s amit hosszú utazásomból megtérve feltétlenül megmutatok önnek. A kép tehát külön-különbféle termő és termés nélkül való fákkal teljes. Ezek a csárda körül állnak kissé mélabúsan, s egy játszókertre emlékeztetnek, főleg a ravasz tervszerűséggel elhelyezett autógumik miatt, melyek itt nagyon népszerű díszek és játékok, a kiseddóvók udvara is tele van velük, olyannyira, hogy először azt gondolám, valami ronccstelepre kerültem. De nem! Az óvoda udvarán letett autómatuszálem nem sokkal lehetett fiatalabb az ön által szeretve tisztelt Viktória királynőnél, s itt, mint játék élte tovább hasznos életét. Nos, itt, a csárda körül is ily szellemes és praktikus játszókert vala autóroncsokból és gumikból, de mindez igen ízletesen elhelyezve. A roncsok tiszta, szép, ódaköltők tollára méltó ülésein az imént mondtam fehérepek szírénekedtek estéknként, az országutak Odüsszeuszait csábítván szorgalmatosan.

Ha valaki csak ennyit tud egy idegen tartományról, az sem kevés. Én azonban többre vágytam. Fortes fortuna adiuvat, gondoltam nagy elszánással, nem törődve a reám leselkedő veszedelmekkel, melyekből pedig bőven termett Barbaricumban. István, hűséges Vergiliusom, látta nagy elszántságomat, s ez nem volt ellenére. Elindultunk hát ismét, hogy éhünk elűtvén, szomjunk csillapítván végigjárjuk utunkat, mit vállaltunk nagy nekibuzdulással. S nem rettetett semmi! Az sem, hogy némely bennszülött szeme oly erős szikrákat lök az idegen felé, akár egy kovakő, de az sem, hogy a kiégett mezőn tövis szúrja talpam, s az sem, hogy idegen repülő szerkezetek riasztják a békés utast bombát dobván közlébe. Kedves barátom, Kunország imé feltárja előttem rejtett titkait, s én sietek önnek beszámolni róluk. Mindenről, amit vékony elmém felfogni és megjegyezni képes. Isten önnel!

4.

Mint már céloztam rá, kedves barátom, ez a nagykun álladalom érdekesebb és tanulságosabb, mint azt gondoltam vala. Nincs az az ékes mondat, mely képes lenne az itteni életnek akármily apró, sőt csepp, csipet, pici, pinduri, icurka-picurka, szikrányi, mákszemnyi jelenségét a maga gazdag valóságában visszaadni. Mert az élet itt csupa gazdag semmiség! Az élményekre éhes utazó lát maga körül rovarokat, úgymint kecsér, lágyma, iganc, derec, külény, meróc, léme, szövínc, alkormyász... Nehéz lenne mindet újhagyra szedni. Hallja a madarak csataráját, csetepatéját, fecsegését, gágogását, kacagását, és szeretné érteni a szárnyas állatok nyelvét, miről pletykálnak oly jóízűen, min kapnak össze, s legfőképpen azt, vajon min ihog-vihog a madárnép?

Ugye megmondtam, kedves barátom, kint a pusztán, hol csak a nagy semmi van, mennyi gazdag semmiség vár! Téved azonban az, aki úgy véli, a nagy dolog nem a kis dolgokból üsmerszik meg. Ám vannak itt láthatatlan gyönyörűségek is, melyekről még sejtésem sem lévén, ámulva hallgattam bennszülött kalauzomat, Istvánt, ki nem egyszerű hozzány, azaz nem csupán tartozék. Bevallom önnek, egyre meghittebb barátságot érzek kedves barbárom iránt, ki oly alaposan igyekszik bemutatni ezt a sivár földet, mintha az élete függne tőle. Ültünk tehát a vörösre égett szikes mezőn, pihentünk, ittunk egy kicsit. Túlán kis nádas törté meg a kietlen pusztától fehér, szinte fütelen látványát, s amint hallám, lakozott ott kácsa, ruca, egyéb nagyszájú szárnyas sokadalom, de talán még kélgyó is, melytől megriadtak és éktelen jajveszékésbe kezdtek. S ekkor szólalt meg István. Kedves barátom, amit most leírandok vala, az tudom, nagy gyönyörűségére szolgál önnek, lévén az ily dolgok kiváló tudója és fáradhatatlan búvárlója. Ha már idevettem a balsorsom 1946-ban, s ha már oly sok éven át itt élvén ily becses tudás birtokába jutottam, nem késlekedek kincseimet megosztani önnel. Tudom, nagy élvezettel fogja ízlelgetni az István mondotta határneveket. Figyeljen kicsoda remek barbár ízek, nemde? Kunhegyes határából például: Besenyő hát, Bikás lapos, Bodzás telek, Szejkő lapos, Kis és Nagy Purgány halmok, Kocsord, Kolbágy, Kormó hát, Kors ér, Gyolcsi pusztá, Kolbász pusztá, Török Bori halom, Túzok laponyag... Mit szól, kedves barátom? Egy nép a neveiből ismerszik fel leginkább. Folytassuk hát, csak néhány példa erejéig! Kunszentmárton: Kóttón, Csorba. Kunmadaras: Ajtos dűlő, Berek, Darvas halom, Ecse, Üllő. Kisújszállás: Csegei sziget, Csivag, Csorba, Daraksa, Gástyás laponyag, Gyalpár, Kara János, Turgony, Konta, Mirhó, Szoszcoma, Tarján ér, Ürmöshát. Karcag: Bengecseg, Bézi sziget, Botonás, Bócsa, Csobi porong, Csoma ér, Deme sziget, Dusa porong, Ecse zug, Érbuga, Hegyesbori sziget, Hodos fenék, Hőgyezug, Karczagtelke, Kargaderék, Kargafenék, Katymár hát, Kise porong, Zádor ér, Murza laponyag, Penesziget, Tarattyó út, Tarcshát, Tíbuchalom. Tudom, önt máris eszi a mormáncs ennyi barbárszép szó olvastán, melyek mindegyike szinte maga az ősi Ázsia. Én úgy érzem, ezeknek a földrajzi neveknek van ízük, zamatuk, illatuk, színük, fényük és formájuk is. Ízlelgesse csak, kedves barátom, bátran ezeket a nomád ingyenceket, s hogy lucullusi vacsorája még gazdagabb legyen, íme néhány kun lakosnak a neve 1571-ből, ahogyan azt a török defter megőrizte. Olyan falvak lakosai voltak ezek, mely falukat a kutya pogány elpusztított volt. Karcag Ujszállás lakosai között volt Csőreg, Dormán, Bektur, Adon, Böles. Orgonda Szentmiklóson volt Kimse, Karcak András és Karcag Balázs. Csorbán volt Kacsag Ferenc, Tobak István, Zsirmon Zoltán. Mestörszálláson volt Kara, Kapudán, Ogán. Marjalakán volt Csoba, Beköcs, Tajpa, Csokmán, Arhos. Kisturgonyán volt Jangorcse, Nesta. Móricon volt Kara, Csobon, Pabar. Hegyesboron volt Bölöjte. Kolbászban volt Kocsor, Kocsbur, Kara, Bekös. Bócsán volt Szagur, Bektur, Csörke, Bökmes. Fábián Sebestyénen volt Csorbán, Csicsek, Kocstor. Kakaton volt

Tapse. Homokszálláson volt Csöbök.

Elképzelheti, mit éreztem, miközben István záporoztatta rám a pusztá kellős közepén ezeket a szavakat! Sebesen jegyzém őket füzetembe, el ne szálljanak, mint némely könnyen riadó vad madár. De e felsorolástól függetlenül is olyan kifejezéseket használt Barbaricum fia, hogy az ember szinte csettint. Például a tétre célozva mondá: Micsoda kotorgány idő szokott itt lenni! S ő maga is mennyire élvezte ősei sok-sok szavát, kifejezését! Mosolygott, s áhitattal, átszellemült orcával ejtette ki a szavakat: bicsak, bögöly, buzogány, csákány, csalit, csanak, csök, hurok, kabak, koboz, komócsin, komondor, kun, kuvasz, nyögér, pöcsik, terem, torontál, tőzeg... Vagy: árkány, cötkény, csabak, daku, boza, barag, kajtár, kamcsi, kangyík, kapkány, karambél, ontok, torgányó. S meg is magyarázta István, hogy melyik szó mit jelent. Például az árkány annyit tesz, hogy csikófogó hurkos pányva. A daku egy ködmönféle viselet. A boza egy italféle. A barag kutyát jelent. A kajtár vándormadarat. A kamcsi ostort. A kangyík értelme: nyeregrész, szj. A kapkány róka és görényfogó csapda. A karambél mezei fátolvirág. A torgányó is növénynev.

Örömöm nagy volt. Mintha kedves barbárom, míg egyéb dolgokat megmutogata, vín egy korcsmára, ahol mind ő s mind én megzajosodánk az sertől. Így örvendtem egy már kihalt nyelv eme sok-sok leletének, s ezek a kun szavak valósággal megigéztek, mint megannyi mivesen faragott kőlab, jól rakott katedrális. Feledém a tüzes nyilait lankadatlanul lödőző napot, a piaci lármát csapó madárnépet, a fehéren izzó sziksós földet, az elalélt, satnya, ritkásan kornyadozó fűcsomókat, elfeledém ezt a pusztát, melynél alig lehet rettentőbb a pokolbéli katlan melege, de amely rögvest áthághatatlan tengerré változik, amint megkönyörül az ég a tikkadó természetén és vizet küld szomja csillapítására, feledém e kegyetlen világ minden megpróbáltatását és érdekes látnivalóját, s elmerülék az István által elért ősi szavak szépségének és különösségének csodálatában. Minden szó szinte egy darab Ázsia, oly szép és gazdag, mint ez az óriási kontinens. Elgondolkodék az ezen országban mostanában sűrűn hallott legnagyobb óhajról, hogy tudnillik csatlakozni szeretnének Európához. Annyit emlegetik Európát, s annyira csak Európát emlegetik, hogy az ember gyanút fog: ennyire Európa-rajongó csak egy ázsiai nép lehet. Vajon miért feledik el gyökereiket, melyek minden kétség nélkül a messzi keleti pusztákhoz kötik őket? Vajon miért nem említik soha Eurázsia, vagyis múltjukat és jelenüket együtt? Pironkodnak miatta? Letagadnák a keleti füves pusztákon töltött sok-sok évszázadot, évezredet? A keleten maradt testvéreket, rokonokat? Mit gondol, kedves barátom, megmaradhat így egy nép? Megmaradhat? Meg? Au contraire! Aki idegen és talmi értékek után sóvárog, s a magáét nem becsüli, hova jut? Európába? István szerint nem. Az ilyen nép olyanná válik, mint géva a nyakon, mondta egyszer hű Vergiliusom, az itteni pórnép nyelvén fogalmazva meg a nemkívánatosságtól való félelmét.

Nem értem, kedves barátom! Az a nép, amelyiknek csak egyetlen pihenő alatt ennyi drágakövért tudják az idegen elé szólni, amint azt István tette volt a kun avagy kunszerű szavakkal, az a nép alig tud ezen drágakövekről valamit, ha még használja, igyekszik elfeledni, és siet elméjének valamely elhagyott és sötét kriptájába zárnai, s a világ minden kincséért nem támasztaná fel fiait vagy unokáit kedvéért. Szomorú vagyok, kedves barátom, s ön megérti bánatomat: gyászos dolog még egy tölem mégoly idegen nép haláltusáját csak végignézni is. Ön tudja: én nem funerátornak jöttem ide!

5.

Említettem volt önnek, kedves barátom, hogy ezen az elátkozott földön, amit Nagykinságnak neveznek, nem elég a sok-sok isteni csapás, melyek aszály, terméketlen föld, jégeső, árvíz avagy harapós fagyok képében mérik az emberekre a kemény megpróbáltatásokat, még tetézik a sok bajt azzal, hogy ide szórják bombáikat a magas levegőre uraló harci repülő szerkezetek. Erre már céloztam önnek egyik előző levelemben. Ön talán túlzásnak érzi, de itt mintha örökös háború dúlt volna, s a szomszédos falvak, városok ezt igen megszenvedték volt. De csak sorjában!

Évekkel ezelőtt mentünk Karcag határában, olyan elszánnal és lendülettel, mintha legalábbis azt mondtuk volna: Avis au Japon! István, önkéntes kalauzom ebben a földi purgatóriumban nagy élményt ígért. Mondhatom, kedves barátom, a porfelhőbe fulladt dűlőutak, a kiszikkadt földek, az ájult természet nem sok jót ígértek. Ahogy áthaladtunk egy csatorna hídján, jobbra fordultunk, megálltunk. A kiégett, sárgásbarna legelőkön túl látszott egy kis falu, melynek neve Nagyiván. A templom és a házak körvonalai lágyan reszkettek a forróságban. Némely homloktörölgetés után elindultunk. Hamarosan egy sárga tábla figyelmeztetett, hogy a bombatérre nem mehetünk be. A levegőben időről időre feltűnt egy-egy repülőgép, s néhány kilométerrel odébb, keleti irányban, lecsapott a célra, aztán hirtelen felemelkedve eltűnt a messzeségben. Az orosz és a magyar nyelvű felirat ugyan tiltotta, de a tilalmat megszegni oly édes, így mégis továbbmentünk hű Vergiliusommal a pokol mélye felé. Magasodott előttünk egy őrtorony, őrt azonban nem láttunk benne. Errefelé még tanyák is lapultak a közelben, s azt gondolám, lakóik vagy süketek vagy vakok, mert másként hogyan bírják elviselni ezt az örökös bombázást, géppuskázást, a Karcagig világító sztalingyertyák éjszakai fényét? Én mondom, barátom, elképedtem, hogy mi mindenhez képes hozzászokni, alkalmazkodni az ember! Mentünk tovább, s bevallom önnek, furcsa izgalom vett rajtam erőt, olyan erős, hogy ha fegyver lett volna nálam, talán előrántom és ráfogom még egy fűben riadozó nyuszira is. Hála Istennek, utunk során eddig a pontig még nem esett bajunk. Il y a une providence pour les voyageurs! Hamarosan egy sorompó állta utunkat, rajta kétnyelvű felirat: Állj! Lőnek! Barátom, később, amikor már otthon, e veszélyes kalandból ép böljével megmenekülve ezeket a sorokat írom, minek tagadjam, még akkor is remegett a kezem a feszültségtől. Mert a sorompó és a tábla ellenére, mondanom sem kell, ugye, haladtunk tovább. Az út lassan a gyepebe vezetett, erre már csak a repülők jártak. Valószínűtlenül kihalt volt a táj, mégis az volt az érzésem, hogy valakik, nyilván katonák, itt vannak valahol és figyelnek minket, talán éppen fegyvereik célzókeresztjén át. Álltunk, kémleltük a célterületet: Tankok, nagy járművek rozsdásodtak golyóütötten, a pilóták alighanem ezeken tanulták a célzást. Valóságos kráterek tátongtak mindenfelé, a bombák ütötték a földön ezeket az iszonyatos sebeket. István intett, visszafordultunk. Megkönnyebbültem, amikor magunk mögött hagytuk ezt a lidércnyomásos vidéket. Az átélt élmény annyira megzavart, hogy kíséremtől angolul kérdeztem: Are you of the country? Csak értetlen arcát látva kaptam észbe, s helyesbítettem: Idevalósi ön? István kérdően nézett rám, hiszem már az eddigiekből is tudhatnám a választ, végül így szólt. Igen. Ide születtem. Mire kiszaladt a számon: Du guignon. Kalauzom megkérdezte: Tessék? Legyintettem: Semmi.

Találkoztunk egy emberrel, kit István, illő üdvözlés után, a bombatérrel faggatott. Az elmondta, hogy született karcagi, s gyerekkorában az a terület, amelyre ma a bombákat dobják, több száz marháának és több ezer birkának adott jó legelőt, s a város sok tén- és lótarló gazdája hetekig járt ki erre a területre szénát kaszálni. A repülőgépek pilótái, amióta ideette őket a fene, azzal szórakoztak, hogy alacsonyban repültek a szénát gyűjtők fölé rettenetes hangorkánt kelte, mire a kinyűgözött lovak elvágattak a világ négy sarka felé, s órák teltek el, mire gazdáik összefogdosták és lecsillapították őket. Ha az őrtoronyban lévő katoná felöltötte a piros színű rakétát, utána már nem lehetett a földeken dolgozni, s aki mégis megpróbálta, lovas katoná mellett, fenyegetőzött azon a ronda muszka nyelven, még a géppisztolyát is ráfogta a magyarokra. Sokszor a nagyon szépen szárított és gondosan összerakott szénaboglyák helyén másnap a gazdája csak apró hamukupacot talált. A hetvenes években már nappal sem volt biztonságos azon a területen dolgozni, mert annyi volt a bombatölcsér, mint rostán a lyuk, nem beszélve a rengeteg bombarepeszről, kilőtt töltényhüvelyről, fel nem robbant rakétáról és egyebekről. Az idős férfi elmondta még azt is, hogy egy család pár évvel ezelőtt kiment horgászni a Németéri csatornára, de egyszer csak repülőgépek szálltak el felettük, s a fejük fölött oldották ki a bombákat, amelyek a közelükben

érték földet. Olyan félelmetes volt, hogy a kislány sírógörcsöt kapott. Ez a sokat látott ember tanúja volt annak is, ahogy az orosz katonák trottilal robbantották a halat, nem vacakoltak a horgászással. A férfi, mint említi, sajnálja az unokáit, mert azok felsírnak álmukban az örökké gyakorlatozó repülőgépek miatt. Az egyik, amikor meglátta az égen függő sztalinyertyákat, így szólt: Papám, mi az, háború lesz? Aztán az öreg már az egyik régi kaszálásakor esett szörnyűséget meséli. Két parasztszekérrel mentek ki a Németéri csatorna gátjára. Megálltak, éppen meg akarták fordítani a gát tetején a kocsit, amikor látták, hogy húznak a repülőgépek. Nagyon közel robbant a bomba, egy nagy füstfelleg kerekedett, a légnyomás őt levágta a töltés oldalába, hét szilánk fúródott belé, a lábába, a farába, egy átvitte a baloldali tüdejét, a mellkasában összezúzott három oldalbordát, ott rekedt meg. Három ló rögtön kifordult a hámból, ott pusztultak el, annyira telibe kapták a szilánkokat. Őt a szekérderekben vitték, Ágotánál már eszméletlen volt, végül a szolnoki kórházban kötött ki, ahol megműtötték. Hat hétig feküdt bent, hat hónapig volt betegálmányban. Próbáltak egy kis kártérítést kérni az oroszoktól, de nem kaptak, magyarázta a férfi, aztán elköszönt, ment a dolgára.

Kedves barátom, tudom, nehéz elhinni ennyi rémséget abban a világban, ahol ön él, s ahol csak a hírekből ismerik az olyan dolgokat, amik naponta riadalmat okoztak itt Kunország peremén. Pedig ez még nem minden. István is mesélt hazafele menet: látta, hogy a repülőgépekről néhány esztendeje egy hodály közelébe dobták a bombát, s a robbanás leseperte a cserepeket a tetőről, kiszakította az ajtó- és ablakkereteket. Egy kunmadarasi juhász a réten lévő tanyájában éppen névnapját készült ünnepelni, amikor a közelbe lelöktek egy bombát, a mennyezetről hullott a mész, a tapasztás, a por az ünnepi vacsorába...

Nincs hely azt a sok jajszót leírni, mi a bombatér miatt Cumania lakóiból kiszakadt, s ezek az emberek mégis kitananak lakóhelyükön nec plus ultra, nem szedik a sátorfájukat a könnyebb megélhetés reményében, nem kerekednek fel, hogy szebb és gazdagabb, nyugalmasabb és boldogabb vidéket keressenek lakhelyül. Szelíd barbár kalauzom mondta kérdésemre, hogy ők olyanok, mint egy piciny madár, az itt honos széki pacsirta, amely bármi van, nem költözik el, inkább kipusztul. Hát e kicsiny madár ideájával búcsúzom most öntől, barátom, s igyekszem erőt meríteni, hogy folytatni tudjam utamat a pokol e mély bugyrában.

6.

Milyen bántóan kevés, kedves barátom, amit én tudok a Nagykunásgról, amely pedig lassan szinte a hazámmá leszen! Oly régen időzők rajta, hogy ellenségeim már nyugodt lélekkel megvádolhatnak egy kiadós mazochizmussal, mondván, szinte élvezem a száműzöttséget, a kivetettséget. Mit tagadjam, néha eszembe ötlök, milyen jó lenne otthon, talán éppen az ön becses társaságát élvezném most, s csodálnám szellemének pazar tűzijátékait, de lehet, hogy csak ülnék magányosan a súlyos esőfelhőktől oltalmazó meleg házban (amit az ön közelében bérelnek), és teát szürcsölgetve merengenek a bátor utazók viszontagságai felől. Aztán az otthon vágyképeit elüzi a nyugtalanító jelen, s Kunország brutálisan, kíméletlenül, érdesen az elmémbe tolakszik. Eltűnik belőlem minden hazai ilyenkor: Alles, was gut und teuer. Marad a kínzó kötelesség, ami azóta él bennem, amióta a Nagykunáság elért a földjére léptem: megismerni a vidéket s annak népét. Megismerni azokat, akik nem ismerik önmagukat, saját múltjukat, jeles fiaikat, önnön értékeiket, hogy büszkének lehessenek rá.

István segedelmével én bevettém magam egy könyvtárba, s bűvároltam az irodalmat. A tizenharmadik század közepén Magyarországra betelepült kunok, mint amolyan nomád katonanép, az évtizedek, évszázadok alatt szépen elvérezgetett a magyar királyok szolgálatában. A kunok száma megfogyatkozott, a megmaradtak zöme beolvadt a magyarságba, elhagyá nyelvét, mint azt már említettem volt egy korábbi levelemben. Elhagyták sátraikat, földhöz rögzített házakba költöztek, keresztények lettek. Mire mindez megtörtént, már a nyakukra telepedett a török, falvaikat felégette, a lakosokat felkoncolta, bujdosásba kényszerítette, az elfogottakat rabláncra fűzve elhurcolá. Egy 1698 körül írott versben "régtil fogvást való kietlen pusztaság"-nak nevezi a Nagykunáságot az ismeretlen költő, s máig érvényes fohászt küld az ég felé: "Immár kegyelmez meg Urunk népeidnek / Minden határiban az magyar nemzetnek! / Vedd ki igájokból idegen népeknek, / Többé szidalomban immár ne légyenek!"

Kedves barátom, ez a néhány sor még néhány éve is oly hitelesen szólt, mint évszázadokkal ezelőtt, mert idegen katonák voltak ebben a szerencsétlen országban, s magán a Nagykunáságon is tartottak az orosz megszállók egy repülőteret, ráadásnak még egy bombateret is. Oly otthonosan berendezkedtek itt, mintha soha nem akartak volna hazamenni. A tiszték, s főként a tiszték feleségei oly magabiztosan közlekedtek a sáros avagy éppen poros utcákon, hogy minden idegen utazó azt hinné, ők vannak itthon, s a kunok azok, akiket megtérnek itt. Arcukon ott ült a dölly, amit én csak birodalmi gőgnek neveznék, ami semminek tekintti a bennszülötteket, akik csak azért léteznek, mert ők, a nagy hadsereg nagyhatalmú tisztjei létezni hagyják őket. Magabiztosságuk abból is fakadt, hogy tudták, Magyarországon ha valaki akárcsak rossz szóval is illeti őket, azonnal a rendőrségen, hamarosan pedig a börtönben találja magát. A helyi hatalom legfőbb helyein az ő embereik voltak, de még a sokkal kevésbé fontos helyeken is. Arra kínosan vigyáztak, hogy számukra megbízható emberek legyenek a vezetők mindenhol, azokat pedig, akik elégedetlenek a gyarmatosítók nyújtotta hazug és amúgy laktanyásan kedélyes étellel, azokat igyekeztek mindenhonnan kiszorítani. Ő, barátom, valóságos paradicsoma volt ez az ország a középszerűnek: aki tehetsége révén nem lehetett senki, mint az oroszok lakája sokra vihette. Az élet palettáján a legfőbb szín a szürke volt errefelé, éppen az a szín, mely számomra mind közül a leggyűlöletesebb. Tehetségtelenek és félműveltek dirigáltak, valósággal élet-halál urai voltak, mert törvény ugyan volt, de azt ők hozták abból a célból, hogy a pórnépet kordában tartsák, ők viszont nyugodtan átléphessenek mindenféle korlátokat. Azt is megfigyeltem, kedves barátom, hogy ide Cumania-ba például előszeretettel hoztak máshonnan vezetőket, mert annak nincs kötődése a helyiekhez, és gátlástalanul képes nyomorgatni a reá bízott település népét. A parasztok legjobbjait, a nagyobb gazdákat beszolgáltatásokkal tették tönkre nem sokkal ideérkezésem után, elvették földjeiket, jószágaikat, szerszámaikat, házaikat, megverték és elűldözték őket szülőföldjükről, fiaikat pedig nem engedték tanulni. Önnek fogalma sincs, kedves barátom, milyen összetört emberek, jobb sorsra érdemes, ám csak tengődő életek vannak itt! Olyan volt ez a társadalom, mint egy megáradt folyó: a felszínen a szemét úszott. Vagy ahogy István mondta a maga brutális nyíltságával: a szar. Ha itt belenéztem egy nyílt tekintetbe, mi pulzált felém? Save our souls! Sok vezető az 1956-os forradalom megtorlásakor edződött, embereket vertek agyon, másokat csak beteggé vagy nyomorékká tettek, megint mások évekig, évtizedekig nem kaptak miattuk rendes munkát. Nekik viszont jó zsíros állásokat adtak, igazgatók, párttitkárok és egyéb fontos beosztású emberek lettek a verőlegényekből, általában meghaladta a képességeiket a kapott feladat, úgyhogy szép lassan kikoptak onnan, egyre lejjebb csúsztak, de még ez a lejjebb is sokkal feljebb volt annál, ahová normális körülmények között, egy emberi világban, mondjuk, a mi hazánkban, valaha is eljuthattak volna.

Az 1698-as, már idéztem vers vége: „Íme! meghagytál még valami keveset: / Ne fogyasd el Uram, e maradék népet! / Rabságra s csúfságra ne küld már többeket, / Zabolázd meg – kérünk – az egyetleneket!” Látja, barátom, ilyen világba csöppentem. Szomorú föld ez, melynek népe túrni volt kénytelen az esőtlen, tikkasztó nyarakat, a sártengerré váló őszt, a csontokat is kaparó hideg telet éppúgy, mint a nyakára ültetett urak országlását, vagy az idegen katonák minden viselt dolgát. Az ötvenes évek elején itt megírta az újság, ha valakinek már arra is futotta, hogy rumot tegyen a teájába, avagy három kiló cukrot halmozzon fel a lakásán, de két-három évtized múlva már minden esetben mélyen hallgatott a sajtó arról, hogy részeg orosz katonák a teherautójukkal balesetet okoztak, s

ez több kun-magyar halálát okozta. Arról sem lehetett olvasni sehol, hogy egy harci repülőgépek elsöpörte a repülőter mellett meglapuló vasúti pályát, mert lezuhant. Nem esett szó a sajtóban a halastavakról sem, melyek uszonyos népét kifogták, elvitték, az ott kovártélyozó vadkacsákat és vadlibákat lelövöldözték, s ha a halak avagy a mezők magyar öre elküldte volna őket, a vadlibák sorsát ígérték neki. Kunmadarason, a repülőterhez közeli kertekben leszedték a gyümölcsöket, a gondosan nevelt fák szépen metszett ágait letördelték, s ha a gazda a rendőrséghez fordult, még neki lett baja. Kunország lakói évekig, évtizedekig nem láttak borjúhúst, amit pedig ők is szívesen fogyasztottak volna, ám a garnizonban sűrűn ettek ebből készült ételt.

Ez a világ pedig akkoriban kezdődött, amikor én 1946-ban a Nagykunságra érkeztem. Az oroszok 1944 októberében érték el Karcagot, mindjárt agyon is lőttek tizenkilenc fiatalot, nőket erőszakoltak meg, felélték, elvitték az állatokat, mosdottak az angolvécé kagylójában, itták a kölnit, raboltak ékszert, órát és minden elképzelhető holmit. Aztán pedig évekig, évtizedekig ünnepeltették magukat, mint felszabadított. Magyar vazallusaik az utcákat, épületeket telefestették a hódítók jelképeivel, jelszavaival, teleharsogták az országot a megszállókat dicsőítő dalokkal, indulókkal, a jövevények ünnepeit erőltették rá a helyi lakosságra, míg azok ünnepeit megtiltották, esetleg éppen csak eltűntek.

Napestig sorolhatnám mindazt a méltánytalanságot, amit Cumania népének el kellett tűrnie a megszállóktól, de mára elég. Kedves barátom, kemény fájú nép ez, ahogy István mondja, annyi mindent kibírt már, ezt is kibírja. Akkor, a nyolcvanas években, én feltenni sem tudtam egy mégoly nyakas kompániában sem annyi erőt, hogy túlélje egy ekkora és ilyen brutális hatalom, az új Bizánc szorítását, melynek, őszintén szólva, elképzelni sem tudtam, hogy vége legyen. István azonban bizakodó volt. Azt mondta az én Vergiliusom, hogy ő még megéri népe szabadulását, az oroszok kivonulását. Barátom, akkor úgy véltem, ez az együgyű barbár nem tudja, hogy a világ mostani nyugalma nekünk, boldogabb égtájon élőknek, fontosabb, mint az ő maroknyi népének a szabadulása. Biztos voltam benne, hogy a helyzetük reménytelen, mégis ráhagytam Istvánra: a csalfa remény is remény. Valameddig éltet.

Én tévedtem. A kilencvenes évek elején kivonultak az oroszok Magyarországról. Elhagyták nagykunsági repülőterüket, bombavető terület is.

7.

Örülök, kedves barátom, hogy ismét önnel lehetek legalább gondolatban a messze nyugatra menendő levelem révén. Sok törődéssel jár megismerni a nagykun tartományt, így elég ritkán jutok ahhoz a mennyei élvezethez, hogy epistolát írhattam önhöz. S ha leülök is a hóval borított pusztához hasonló levélpapír elé, pennámat, akár egy dárdát, magam elé szegezve nagy bátran a témák közé rúgtatva, hogy olyat ejtsek el, mi önnek is kedvére van, nos, kedves barátom, fáradozásomat sokszor kudarc kíséri. Mint most is. Minden erőfeszitésem ellenére oly borús gondolatok rajzanak elő agyam titkos kaptarából, hogy azok aligha szolgálhatnak örömeire. Egyre egy találkozás jár a fejemben. A férfi István nevű kalauzum barátja, vele beszélgettünk át egy egész éjszakát. Ha Istvánra azt mondtam egyik korábbi levelemben, hogy egy olvasott barbár, akkor új ismerősöm még inkább az: meghökkenően művelt, igen sok nyelven beszél, annyira, hogy mi ketten együtt sem érhetünk a nyomába, ám ugyanakkor számomra riasztóan hat fanatizmusa, tüskés természete és humortalansága. Ez a férfi nem érti a viccet, a humor iránt teljességgel érzéketlen, a tréfát támadásnak veszi, s ilyenkor kimutatja nyers, barbár erejét. A teát szürcsölve issza, pontosan úgy, ahogy egy mongol pásztor a jurtájában. A húsokat válogatás nélkül szétmarcangolja és bekebelezi, nem nézi, hogy itt a kövére, ott a bőre, amott a porcogója ahogy azt mifelénk látja az ember a szépen terített asztaloknál. Ő, nem, ő nem finnyás! Nos, kedves barátom, ez az ellentmondásos, egyszerre vonzó és taszító férfi, kibenne lakozik egy szent, s ugyanakkor egy szörnyeteg is, órákon át beszélt nekünk a magyarságról, amelynek a pusztulását szerinte régen kitervelték valahol valakik, s ez a felörlődés menetrendszerűen halad a végső megsemmisülés felé. Zoltán, mert így hívják (de engedje meg, hogy én csak Szultánként emlegetsem leveleimben, ahogy elneveztem), magvas és hosszú okfejtéséből csak foszlányok ragadtak meg bennem, arra azonban emlékszem, hogy különféle népeket emlegetett, akik erre a szerencsétlen térségre özönlöttek, a töröktől lerontott tájakat is idegenekkel népesítették be, de később is jöttek ide mindenféle gyűlevész hadak, mondta Szultán, akik közül az egyik élősödött a magyarságon, a másik a fejére nőtt, a harmadik az ellenséggel cimborált... A magyarok tragédiáját emlegette Szultán dacosan és fájdalomosan, hiszen feldarabolták az országot, s a határokon kívül rekedt magyaroknak most folyik a megsemmisítése, a korábbi magyarlakta területekre özönlének az idegenek, s az addigi magyar többség kisebbségbe szorul, aztán néhány nemzedék alatt felszívódik az idegen nép tengerében. Szultán szerint már a határokon belül is folyik a magyarság felszámolása, évtizedeken keresztül büntudatot sulykoltak ebbe a népbe, idegen ideálokat erőszakolták rá keletről, adnak el neki nyugatról, elvágják az új nemzedékek gyökereit, a gyerekek lassan már a saját nagyapjuk nevét sem tartják érdemesnek megjegyezni, nemhogy a szépapjukét, a rokonokét, hogy a rokon népekről már ne is beszéljünk...

Meg kell hagyni, Szultán nagyon sokat tudott. Ha szóba került valaki Karcagon, rögtön mondta, kik voltak a szülei, nagyszülei, testvérei, rokonai, sőt, hogy kik voltak a régebbi ősei, s azok az ország vagy a világ mely szegletéből kerültek Cumania központjába?

Mily hosszsan sorolta a kunok rokonnépeit is! Mily sokat mesélt a kazakokról, a karakalpak, a tatár, a baskír, a csuvas, a jakut, a kirgiz, a türkmén, az özbek, a kumuk, a balkár, a nogáj, a karacsáj, a gagauz, az azeri népről! Aztán a törökökről, az ujugrokról, a tuvaiakról, a mongolokról, és még ki tudja, miféle népekről! Akik egyébként a magyarságnak is rokonai, Szultánnak ez szent meggyőződése. Inkább, mint a finnugorok, mondta, csak hát a magyarságot bekebelezni remélő mindenkor hatalmaknak az volt az érdekük, hogy ez az Európa népeitől élesen elütő náció, a magyarság, csak egy öt-hatmillió kis finnugor rokonságot tudhasson a háta mögött. Nem úgy van-e, kedves barátom, hogy a kutya is harciasabb és harapósabb, ha erős társak állnak mellette? Hát így lett volna ez a magyarsággal is, mondta Szultán, ha egy százmillió törökséget tud testvérként maga mögött. Beszélt a múlttól, az ősről, az eurázsiai óriási füves pusztákról, melyek kilökték magukból azokat a hallatlan vitalitású népeket, amelyek a népvándorlás újabbnál újabb hullámaiként végigsöpörtek Európán, s rettegésben tartották még a kontinens nyugati részén élőket is. Szultán fölöttébb ihletetten beszélt az avarokról, a hunokról, a türkökről, az ujugrokról, a kirgizekről, a mongolokról, akik egymást váltva megjelentek a belső-ázsiai pusztákon, megerősödtek, s még a hatalmas kínai birodalmat is arra készítették, hogy megépítse a Nagy falat határai védelmére. Szinte egy nagy előadást tartott ezen népek kultúrájáról, a harcmódokról, a viseletükről, szokásaikról, lakhelyeikről, írásbeliségükről, mert volt írásuk, mondta, s képeket mutatott egyebek között a mongóliai rovásírásos kőoszlopokról, Tonjukuk, Bilge kagán és Kültegin főemberének sírjáról, mely fölött a kőoszlopon a türk nép viselt dolgai olvashatók. Aztán az ujugrok komoly írásbeliségéről mesélt, majd a füves pusztákról, s kedvtelve időzött a nomád nagyállattartó életforma leírásánál, s felhívta a figyelmet, hogy nomádokat még ma is lehet látni például Mongóliában vagy Kazakisztánban. Hát ebből a kultúrából való a magyar nép is, mondta Szultán mély meggyőződéssel, de az igaz, hogy csatlakozott a magyarokhoz két-három finnugor törzs, ez látszik a nyelvben, ám a honfoglaló magyarok többsége török eredetű volt, a vezető rétege szintén, s a kultúrája, amivel megjelent a Kárpát-medencében, ugyancsak. S még csak ezután kezdett Szultán a kunokról beszélni, akikről valóban elképesztően sokat tud, a múltjukról csakúgy, mint a jelenükről. Erősen fájlalta, hogy ez a kétségtelenül török nép elveszítette nyelvét és beleolvadt a magyarságba, mert mint mondta, a magyarság még gazdagabb lenne, ha a kunok megőrizték volna kun mivoltukat. Eljátszott a gondolattal: ha nem a Magyarországra betelepülő kunok hullatták volna elsősorban a vérüket a hadjáratokban, csatákban, mint kiváltságokkal rendelkező

katonanép, hanem a magyarok, akkor ezt az országot most lehet, hogy nem Magyarországnak, hanem Kunországnak hívnák. Ez persze csak ábrándos és romantikus elméleti artistamutatvány, amelyről kiötlője is tudja, hogy komolytalan, ám oly jól esik legalább eljátszadoznia a gondolattal. És Szultánon látszott ez a jó érzés, ami nem csoda, hiszen született karcagi, ősi kun család sarja, aki fanatikusan, a rajongásig szereti népét, s kétség sem férhet hozzá, hogy a kunok avagy a magyarság ügyéért habozás nélkül feláldozná az életét. Elképzelheti, kedves barátom, hogy egy ilyen embernek mily fájdalmas lehet népének felőrlődése, amiről levelem elején írtam.

Érdekes volt megfigyelnem Istvánt is, az én önkéntes Vergiliusomat, aki egész éjszaka egyetlen szót sem szólt. Máskor sem beszél sokat, de most önmagát is felülmúlta visszafogottságban. Arcizma sem rezdült, de gyanítom, hogy több kérdésben egy húron pendülhet Szultánnal. Amikor éjszakai diskurzusunk végén barátja ismét felemlegette a magyarság pusztulását, megkérdeztem véleményét e gyászos téma felől. István csak annyit mondott, hogy erről nem beszélni kell. Kérdőn nézhettem rá, mert kiegészítette az elhangzottakat. A szikla sem szól egy szót sem, csak útjába áll a pataknak.

Mit mondjak, barátom? Olyan volt ez az éjszaka, mint az itteniek legkedvesebb ételén, a birkapörköltön a saft: sűrű. Az ember kívánja, aztán gyomorrontást kap tőle. Úgy értem, az olyan gyomrúak, mint én, kik könnyebb és emészthetőbb étkekhez szoktunk.